

*Кечеджі О. В.,**старший викладач кафедри перекладу
Приазовського державного технічного університету*

ФОНОЛОГІЧНА АСИМІЛЯЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено питанню фонологічної асиміляції іншомовних лексичних одиниць у сучасній англійській мові. Актуальність цієї теми продиктована перманентним інтересом до аналізу іншомовних запозичень, адаптації етимологічно гетерогенних лексичних одиниць і словотворчих елементів до системи мови-приймача. Розглянуто сучасні тенденції фонологічної асиміляції лексичних одиниць мов-донорів. Проаналізовано фонетичні ознаки іншомовних лексем, не притаманні законам мови-донора. З'ясовано, що фонологічна підсистема англійської мови прагне зберегти свою індивідуальність та автентичність. Робота полягає в дослідженні нових кредитів на матеріалі мови-донора, які не отримали спеціального лінгвістичного вивчення. Були розглянуті процеси фонологічного пристосування запозичених лексем до законів англійської мови. Встановлено: оскільки кожна мова має певний фонологічний склад, то це відбивається на запозичених лексичних одиницях.

Аналізуючи фактичний матеріал, виявлено, що в англійській мові запозиченим лексемам притаманна заміна чистого звука дифтонгом або іншим чистим звуком (аналогічним або тотожним). Також спостерігається зсув наголосу лексем мов-реципієнтів згідно з фонологічними законами англійської мови. Однак трапляються й винятки. Ще одним із факторів щодо зазначеної адаптації є поява наприкінці іншомовних лексем звука, не притаманного фонологічним законам мови-донора. Стосовно транскрипції встановлено, що в мові-реципієнті відбувається заміна фонем в іншомовних лексемах на відповідні англійські. Процес транслітерації етимологічно гетерогенних лексем відбувається завдяки літерам або сполучуваності літер, які притаманні англійській мові.

Підсумовано, що в процесі фонологічної адаптації іншомовних лексичних одиниць до системи англійської мови трапляються випадки, коли запозичені лексеми зберігають свою автентичність: місце наголосу, яке притаманне мові-донору, залишається спелінгова форма, не вимовляється остання фонема. Дійдено висновку, що з часом трапляється зміна або варіювання лексем іншомовного походження.

Ключові слова: фонологічна система, запозичення, асиміляція, мова-донор, мова-реципієнт, звук, літера, фонема, наголос.

Постановка проблеми. Кожна мова в процесі свого розвитку зазнає змін завдяки надходженню до її системи етимологічно гетерогенних лексичних одиниць. Однак ці зміни ніколи б не відбувалися, якби іншомовні лексичні одиниці не пристосувувалися (тобто не були асимільовані фонологічно, семантично, граматично тощо) до законів, які діють у мові-реципієнті.

Процес надходження іншомовних лексичних одиниць мов-донорів до вокабуляру мови-реципієнта не викликає труднощів щодо їх фонологічної асиміляції. Загалом, це трапляється

в тому разі, коли у мові-запозичувачі є відповідні елементи, характеристики тощо. Зазвичай це стосується споріднених мов. Однак в інших випадках надходження до мови-реципієнта будь-яка запозичена лексема потребує та зазнає певних змін. Особливий інтерес викликає адаптація іншомовних лексем до фонологічної системи мови-реципієнта та відбиття запозичених лексем у словниках різних років видання, оскільки під певним впливом правил мови-запозичувача трапляються деякі зміни, тобто спостерігається певна варіативність.

Існують численні наукові роботи, присвячені лексичним запозиченням та їх асиміляції до систем мов-реципієнтів. Однак маємо зауважити, що певне коло питань залишається поза увагою лінгвістів та потребує розгляду. Аналіз сучасного стану англійського вокабуляру свідчить про перманентне збільшення в його складі кількості іншомовних лексем. Сучасні соціальні, політичні, економічні та інші процеси постійно відбуваються і в мові, і, відповідно, в його фонологічній системі, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою нашого дослідження слугували роботи М.Ф. Алевфренко, І.В. Арнольд, Л. Блумфілда, У. Вайнрайх, Ю.О. Жлуктенка, О.Л. Зеленецького, М.І. Мостового, Ю.В. Откупщикова. Опис фонологічної асиміляції ми знаходимо в працях таких науковців, як М.І. Мостовий, І.В. Арнольд, Ю.А. Жлуктенка, Н.Г. Богаченко тощо. Більшість фахівців розглядають фонологію як розділ (частину) фонетики; деякі науковці (Н.С. Трубецький та С.К. Шаумян) розглядають ці дві дисципліни як окремі розділи лінгвістики.

Мета статті. Оскільки вокабуляр сучасної англійської мови маркується константним збагаченням свого лексикона завдяки надходженню етимологічно гетерогенних лексичних одиниць, а кількість мов-донорів збільшується, то виникає потреба у постійному аналізі пристосування іншомовних лексем до законів мови-реципієнта. Саме тому мета нашої роботи полягає у виявленні сучасних тенденцій пристосування іншомовних лексем до системи мови-реципієнта на основі аналізу фонологічної адаптації етимологічно гетерогенних лексичних одиниць у системі сучасної англійської мови. **Об'єктом** дослідження є лексичні одиниці іншомовного походження в сучасній англійській мові, а **предметом** – особливості їх фонологічної асиміляції. З урахуванням зазначеної мети визначаємо такі **завдання** роботи: проаналізувати процеси фонологічної асиміляції, які відбуваються в словниковому складі сучасної англійської мови завдяки надходженню до її вокабуляру лексичних одиниць іншомовного походження, дослідити сьогоденний стан процесу фонетичної асиміляції запозичених лексем, установити особливості пристосування іншомовних лексем до фонологічної системи англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Фонологічна асиміляція виявляється у максимальному пристосуванні звукової форми запозиченої одиниці до фонетичних законів, які діють у мові-реципієнті. На нашу думку, ця гіпотеза також набула визначення у Ю.В. Откупшкікова, який зазначає: «Оскільки набір та якість звуків у різних словах можуть значно відрізнятися, то слова в процесі їх запозичення нерідко підлягають значним фонетичним перетворенням. Якщо б цього не відбувалося, якщо б фонетичний вигляд слова залишався незмінним під час запозичення з однієї мови до іншої, то під впливом великої кількості запозиченої лексики мови давно б утратили властиві їм індивідуальні особливості фонетичного складу» [1, с. 208].

Оскільки фонологічна система будь-якої мови, яка має писемність, знаходить своє відображення у фонемах, їх якісному та кількісному складі, які властиві мові-реципієнту, то знання цих фонетичних законів надає можливості визначити те, як та або інша лексична одиниця адаптувалася у системі мови-запозичувача. Цей факт також підтверджують Ю.О. Жлуктенко, який зазначає, що «пристосування запозичених слів і виразів до системи мови-реципієнта неминує сприяти і фонетичним змінам слів» [2, с. 161], та Ю.В. Откупшкіков, який зауважує, що «фонетичний склад різних мов є неоднаковим» [1, с. 205]. Уважаємо доречним дати визначення фонологічній асиміляції. М.І. Мостовий вважає, що вона «полягає у пристосуванні фонем і їх сполучень до англійського фонетичного стандарту» [3, с. 168]. Погоджуючись із цим науковцем, під фонологічною ми розуміємо асиміляцію запозиченої лексичної одиниці іншомовного походження шляхом змін її фонетичних та фонологічних елементів відповідно до законів мови-реципієнта.

Асиміляція лексичних одиниць мов-донорів говорить про прагнення мови-реципієнта зберегти її індивідуальність. Можна зауважити, що мова, яка запозичує лексичні одиниці іншомовного походження, є саморегулювальною системою. І цьому процесу сприяють фонологічні закони мови-запозичувача, які розглядає фонологія, тому що вона є «...семіотичною дисципліною, яка вивчає звуковий склад мови в структурному і функціональному (власне лінгвістичному) аспектах» [4, с. 123]. Фонологічний склад будь-якої мови завжди відрізняється від звукового складу інших мов. Саме тому в процесі асиміляції іншомовних лексичних одиниць до фонологічної системи мови-реципієнта спостерігається «зіткнення» двох різних фонологічних систем, які вирізняються кількісним та якісним складом фонологічних елементів, законами сполучуваності фонем та звуків, властивих мові-запозичувачу.

Згідно з фонологічними законами мови-реципієнта (англійської) асиміляція лексичних одиниць іншомовного походження відбувається на рівні фонем, тому що саме фонема є мінімальною одиницею мови. В англійській мові одна й та сама фонема може бути передана декількома різними звуками, тоді як один звук може відбиватися в декількох фонемах. Англійській притаманна значна кількість дифтонгів (8), які відбиваються в процесі фонологічної асиміляції лексичних одиниць іншомовного походження, замінюючи чисті звуки в словах мови-донора на дифтонги, властиві англійській мові. Доказом цього факту є такі приклади фонологічної асиміляції запозичених із різних мов лексичних одиниць, а саме: із французької (*nouveau roman o > ou, frisée e > ei*); японської (*karaoke o > ou, kimono o > ou, shuriken u > uə*); італійської (*classico o > ou, farfalle i > ei,*

gelato o > ou, gonzo o > ou, latte e > ei, numero uno o > ou, penne e > ei, radicchio o > ou, taleggio o > ou); мексиканської (*chipotle e > ei*); іспанської (*galactico o > ou*); бенгальської: (*jalfrezi e > ei*) мов. Виходячи із зазначених прикладів, бачимо, що найбільш частотним є дифтонг **ou**. Маємо припущення, що це трапляється тому, що звук [o] є одним із найчастіше використовуваних у всіх мовах, а використання дифтонгу **ou** замість чистого звука наближує запозичену лексичну одиницю до більш звичного звучання носіям англійської мови. Якщо ж дослідити всі запозичені лексичні одиниці, що трапляються у англійській мові, то, мабуть, ми отримаємо інші результати щодо частотності використання дифтонгів. Але, на нашу думку, цьому питанню можна присвятити окреме дослідження.

Окрім звукової заміни, під час фонологічної асиміляції відбувається перехід наголосу на перший склад двоскладних слів, що притаманно правилам словесного наголосу англійської мови, або на третій від кінця у багатоскладних лексичних одиницях. Зміщення наголосу в запозичених словах є неминучим, що вказує на те, що запозичені лексичні одиниці взаємодіють з англійською мовою та переходять із розряду позасистемного явища до системного. Цей факт підтверджують такі приклади: французька мова (наголошується останній склад): *'autoroute, 'aubergine, 'autoroute, 'beignet, 'bistro, 'cabaret, 'cabriolet, 'demiglace, 'fichu, 'gigolo*; хінді (у цій мові взагалі немає так званого наголосу): *'babu, 'bhaji, 'dekko*; російська (може наголошуватися будь-який склад): *'bliny, 'bolshevik*; персидська (наголос, як правило, падає на останній склад): *ze'nana*.

Ці приклади демонструють те, що саме група французьких іншомовних лексичних одиниць зазнала найбільшої (за кількісним складом) асиміляції щодо наголосу (згідно з фонологічними стандартами англійської мови), тому що ця група є найбільш численною й часто вживаною. Однак наш аналіз свідчить про те, що італійські запозичені лексичні одиниці, які посідають одне з перших місць і також є частотними, залишилися дуже «міцними» щодо зміни наголосу, тому він залишився на передостанньому складі, що притаманно цій мові: *agno'lotti, cala'mari, contrap'posto, fri'ttata, lu'para, papa'razzo*. Це також стосується іспанських та португальських запозичень: *a'brazo, empa'nada, quesadilla, san'tero, to'stada*.

Нові запозичені лексичні одиниці зберігають свій етимологічний наголос, тому що потрібен деякий час для того, щоб іншомовна лексична одиниця прижилася у мові-реципієнті. Цей факт стосується будь-яких мовних інновацій, але з кожного правила завжди є винятки, доказом чого є запозичена у XXI столітті лексична одиниця іспанського походження *ga'lactico*, яка має наголос на третьому від кінця складу, що притаманне англійській мові, але ніяк не мові-донору, де наголос падає на останній склад.

У запозичених лексичних одиницях, окрім заміни чистих звуків дифтонгами та зміщення наголосу, спостерігається тенденція до заміни одних чистих голосних іншими для більш звичної англійської вимови, що відповідає її правилам, а також знаходить своє підтвердження у словах Ю.О. Жлуктенка, який визначає, що «необхідно також указати на тенденцію заміни звуком англійської мови будь-якого звука у запозичених словах, якщо воно досить близьке до англійського. Якщо для звука в іноземному слові не існує англійського відповідного звука, то він імітується з великою точністю близькими звуками...» [2, с. 161–162], та Ю.В. Откупшкікова, який зазначає, що

«...в процесі запозичення певні звуки мови-джерела можуть передаватися не точно такими ж, а (там, де відсутній повний збіг) лише подібними звуками мови-запозичувача» [1, с. 208], та таких прикладах: із французької (*bocage* o > ə, *façade* a > ə); іспанської (*bodega* o > ə, *bolero* o > ə, *bonanza* o > ə, *farruca* a > ə); російської: (*bolshevik* e > i); африканських (*boma* a > ə); японської (*hiragana* a > ə) мов.

Також ми можемо спостерігати такі процеси асиміляції щодо правил англійської мови: появу на кінці слова звука [ə], де в словах-етимонах спостерігається буква e, яка не вимовляється, або інші букви слів мов-донорів, які у мові-реципієнті набувають вимови. Загалом, це стосується французьких запозичень: *bistre* ['bɪstə], *boulevard* ['bu:ləvɑ:d], *brassiere* ['brasiə], *brochure* ['brɔʃə], *cadet* [kə'det], *dolman* ['dɒlmən], *filet* ['fi:lɛ] або ['fɪlɪ], *liaison* [li'eiz(ə)n], *macabre* [mə'ka:br(ə)]. Але треба зауважити, що ці процеси спостерігаються не у всіх французьких словах-етимонах.

Фонологічна асиміляція лексичних одиниць іншомовного походження до системи англійської мови передбачає декілька шляхів та залежить від часу їх надходження до мови-реципієнта. Якщо запозичена лексична одиниця надійшла до мови-запозичувача дуже давно, то навіть тоді ми не можемо з упевненістю стверджувати про її повну асиміляцію щодо фонологічної системи мови-реципієнта, тому що ці одиниці зберігають притаманну їм спелінгову форму, що не є нормою щодо правил англійської мови, а саме: незвичні для англійської мови поєднання фонем, закінчення слів, зберігання запозиченими лексемами діакритичних знаків. Це спостереження можна довести такими прикладами: аборигенські (*cooee*, *corroboree*, *koradji*); африканські (*juju*, *impi*, *umfaan*); арабські (*cadi*, *fatwa*, *kebaya*, *mufiti*, *sayyid*, *sheikh*, *wadi*); китайська (*li*, *feng-shui*); французька (*corvée*, *gout*, *flèche*, *fleur-de-lis*, *lieu*, *ménage*; *mâtro d'hôtel*); германська (*blitzkrieg*, *führer*, *Fräulein*, *jäger*); хінді (*pagri*, *pukka*, *sari*, *wallah*); італійська (*amoretto*, *bagnio*, *bazaar*, *bravo*, *duo*, *macaroni*, *majolica*, *capriccio*, *portico*, *riornello*) мови.

Процеси, які відбуваються у такому виді фонологічної асиміляції, як транскрипція, за якої запозичена одиниця зберігає свою звукову форму, передаються фонемами мови-реципієнта. Доказом цього факту є такі запозичення із французької мови: *genre*, *prestige*, *garage*, де літера **g** відтворюється як [ʒ], що не властиво правилам англійської транскрипції, де **g** в положенні перед літерою **e**, а також **i**, у завжди відтворюється як [dʒ]. Схожа ситуація спостерігається також зі сполученням літер **ch** у слові французького походження *machine*, де це сполучення відбивається як [ʃ], або у словах грецького походження *Christ*, *Christmas*, *character*, у яких воно передається як [k], тоді як (згідно з правилами англійської мови) воно повинно бути [tʃ].

Якщо поглянути на слова французького походження *ballet* ['bæleɪ] та *bouquet* [bu'keɪ], то ми також помітимо деякі особливості, не зовсім властиві англійській фонологічній системі: не вимовляється остання фонема **t**, однак ці слова мають кінцевий дифтонг [eɪ]. Крім того, *bouquet* [bu'keɪ] зберігає свій наголос, або «вторинну фонему» [5, с. 89], на останньому складі, що також указує на французьке походження цієї лексичної одиниці.

Виходячи з цього, ми можемо зауважити, що у деяких випадках транскрипція має умовний характер, тому що у мові-запозичувачі бувають відсутні деякі звуки мови-донора, як-от російське або українське **ц** в англійській відображається як [ts] або [tʃ]. Також слід зауважити, що трапляються такі

елементи фонологічних систем мов-донорів, які виявилися настільки міцними щодо пристосування до фонологічних законів англійської мови, що ми вважаємо доречним виділити їх в окрему підсистему, яку пропонуємо називати «фонологічні елементи іншомовного походження» (далі – ФЕП) і яка впливає на розвиток та еволюцію фонологічної системи англійської мови тим, що, з одного боку, вносить дисонанс до сталих її правил і навіть відбивається на письмі, а з іншого – вказує на «відкритість» англійської мови до нових ФЕП та готовність використовувати їх, «не хвилюючись» при цьому за автентичність своїх сталих фонологічних законів. Серед них найпоширенішим є використання фонем із діакритичними знаками, які, навіть не зважаючи на те, що у мові-реципієнті можна було б замінити їх східними фонемами, залишають свою первісну форму мови-донора.

Одним із розповсюджених засобів фонологічної асиміляції запозичених лексичних одиниць є транслітерація. В.Н. Ярцева визначає транслітерацію як «... політерне передання текстів та окремих слів, які записано за допомогою однієї графічної системи, засобами іншої графічної системи» [6, с. 518]. На нашу думку, це найбільш удалий спосіб фонологічної асиміляції, тому що завдяки йому зберігається «етнічний характер» (образ) запозиченої лексичної одиниці. Щодо цього У. Вайнрайха зазначає, що «прагнення зберегти оригінальне звучання запозичених одиниць залежить, певно, від індивідуальних та соціокультурних факторів...» [7, с. 58].

У транслітерації або графічному відображенні кожна літера лексичних одиниць іншомовного походження відбивається відповідними літерами мови-реципієнта. Коли у мові-запозичувачі відсутні відповідні літери, то вони замінюються більш-менш подібними або замість однієї використовується сполучення літер, які більш вдало будуть відбивати запозичений варіант (літеру), наприклад: **б > b**, **л > l**, **а > a**, **р > r**, **д > d**, **м > m**, **к > k**, **в > v**, **с > s**, **п > p** тощо. Такий вид транслітерації називається точним, або строгим. Загалом, це стосується лише тих літер, які мають своїх «двійників» у англійській мові, незважаючи на те, який алфавіт використовується у мові-донорі (латинський чи кирилиця). Але це не стосується мов арабського походження або тих, де використовуються ієрогліфи.

Інші літери відбиваються в англійській мові завдяки сполученням із декількох літер: **у > ou**, **у > oo**; **ж > zh**; **г > kh**, **я > ia** тощо. Це послаблена транслітерація. Існує також такий вид транслітерації, як поширений, за якого сполучення декількох літер відбувається особисто: **а́ч > ache**, **ый > y**. Послаблену та поширену види транслітерації можна поєднати до однієї підгрупи, а саме до підгрупи, яка, за словами Ю.В. Откупщикова, має назву «фонетичної субституції (заміщення)» [1, с. 208], тому що (згідно з цими видами) запозичені лексичні одиниці не віддзеркалюються тільки однією відповідною літерою.

Можна також зазначити, що деякі літери іншомовного походження відбиваються декількома варіантами транслітерації: **у > u**, **ou**, **oo**; **ж > j**, **zh**; **г > h**, **kh**. Цей процес, коли отожднюється літера мови-донора до літери мови-реципієнта (за У. Ванрайха), називається інтерференцією, або «звуковою субституцією» [7, с. 39]. Це вказує на той факт, що англійська мова, маючи багату кількісну палітру літер, може передавати літери іншомовного походження декількома засобами, що, на нашу думку, ніяк не впливає на зміст лексичних одиниць іншомовного походження.

Висновки. Питання щодо фонологічної асиміляції лексичних одиниць іншомовного походження виявилось дуже «великим» та глобальним. Можна констатувати, що фонологічна асиміляція іншомовних лексичних одиниць до системи англійської мови має дуже широке розповсюдження. З одного боку, її процеси цілком передбачені, але водночас надзвичайно різноманітні. Незручна артикуляція лексичних одиниць іншомовного походження замінюється на більш звичну для мови-реципієнта, тобто складні для вимови звуки замінюються більш легкими. На відміну від транслітерації транскрибування використовується у тих випадках, коли у мові-реципієнті відсутні відповідні фонемі. Однак в обох випадках використовується процес субституції, тобто заміни одного елемента іншим (подібним за значенням або функцією). Кожна запозичена лексична одиниця зберігає свою «етнічну форму», входячи до мови-реципієнта, повно або частково, змінюється щодо законів, притаманних мові-реципієнту, однак є можливість назвати мову-донора запозиченої лексичної одиниці. Перспективою подальшого дослідження може слугувати фонологічна адаптація певного тематичного прошарку лексичних одиниць іншомовного походження або абrevіатурних запозичених лексем.

Література:

1. Откупщиков Ю.В. К истокам слова: Рассказы о происхождении слов. 5-е изд. Санкт-Петербург : Авалонь, Азбука-классика, 2008. 352 с.
2. Жлуктенко Ю.А. Английские неологизмы. Киев : Наукова думка, 1983. 172 с.
3. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. Харків : Основа, 1993. 256 с.
4. Алефиренко Н.Ф. Теория языка. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 368 с.
5. Блумфилд Л. Язык. Изд. 2-е, стереотипное. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 608 с.
6. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. 685 с.
7. Вайнрайх У. Языковые контакты. Киев : Изд. При Киевском государственном университете изд. Объединения «Вища школа», 1979. 215 с.

Kechedzhi O. Phonological assimilation of foreign language lexical units in modern English

Summary. The article is devoted to the problem of phonological assimilation of foreign lexical units in Modern English. The relevance of this topic is dictated by the permanent interest in the analysis of foreign borrowings, adaptation of etymologically heterogeneous lexical units and word-forming elements to the system of the recipient language. Modern tendencies of phonological assimilation of lexical units of donor languages are considered. Phonetic features of foreign lexemes that are not inherent in the laws of the donor language are analyzed. It has been found that the phonological subsystem of the English language seeks to preserve its individuality and authenticity. The work consists in the study of new credits on the material of the donor language, which have not received a special linguistic study. The processes of phonological adaptation of borrowed lexemes to the laws of the English language were considered. It is found that as each language has its certain phonological structure, it is reflected in borrowed lexical units.

Analyzing the examples, it was found that, first of all, in English language all borrowed lexical units are characterized by the replacement of pure sound by diphthong, or one pure sound to another (similar or identical). There is also a shift in the stress of the recipient language lexemes according to the phonological laws of the English language. However, there are exceptions. Another factor in this adaptation is the appearance of a sound at the end of foreign lexical units, which is not inherent to the phonological laws of the donor language. Regarding transcription, it was found that in the recipient language there is a replacement of phonemes in foreign lexemes with the corresponding in English language. The process of transliteration of etymologically heterogeneous lexical units is reflected by the suitable English letters or their combination.

It is concluded that in the process of phonological adaptation of foreign lexical units to the English language system, there are cases when borrowed lexemes retain their authenticity: the place of stress, which is inherent in the donor language, remains their spelling forms, the last phoneme is not pronounced. It is concluded that over time, there is a change or variation of foreign languages' lexemes.

Key words: phonological system, borrowings, assimilation, donor language, recipient language, sound, letter, phoneme, word stress.